

PRIKAZ KNJIGE: *PROPAST STANDARDNOGA JEZIKA*

Radovan Lučić*
Universiteit van Amsterdam

Joop van der Horst: *Propast standardnoga jezika.*

Zagreb: Srednja Europa, 2016.

Prijevod s nizozemskog: Radovan Lučić

Knjiga pod naslovom *Propast standardnoga jezika* nizozemskoga autora Joopa van der Horsta pojavila se početkom 2016. godine kao novi naslov izdavačke kuće Srednja Europa iz Zagreba. Ovo je djelo zanimljivo zbog više razloga. Autor, naime, promatra razvoj standardnoga jezika kao organske cjeline, od samih početaka pismenosti do današnjih dana, te slojevito opisuje i povezuje mnoge oblike jezičnih pojava. On to čini na primjeru pet zapadnoeuropskih jezika, engleskoga, francuskoga, talijanskoga, njemačkoga i nizozemskoga, no mnogi se njegovi zaključci vrlo lako mogu primijeniti i na ostale europske jezike, tako i na hrvatski. Osim toga, djelo je pisano vrlo pristupačnim stilom uz sveobuhvatni pogled na društvene prilike koje prate pojam „standardni jezik“. Unatoč jednostavnosti izričaja, ovo je djelo dosljedno i temeljito obrađeno te besprijekorno znanstveno utemeljeno.

Upravo s obzirom na autorov znanstveni aparat, valja pojasniti i prilog koji prati hrvatsko izdanje. Budući da je knjiga napisana na nizozemskom jeziku te ponajprije za nizozemsku čitateljsku publiku, mnogobrojni citati na engleskom, njemačkom i francuskom jeziku koje autor navodi u izvorniku nisu prevedeni. U nizozemskim su srednjim školama ti jezici dio obveznoga

---

* R.Lucic@uva.nl

kurikula. Kako je u našoj sredini situacija drukčija, u hrvatskom su izdanju ti citati u tekstu prevedeni radi lakšega praćenja sadržaja, a u posebnom su prilogu navedeni u izvornom obliku.

Knjiga je podijeljena u osam poglavlja. U prvim četirima govori se o uzrocima koji prethode pojavi standardnih jezika kao što su slabljenje prestiža latinskoga jezika i pojava tiskarstva. Pojava tiskane knjige tijesno je povezana sa znatnijim razvojem prevodilačke, leksikografske i gramatičke djelatnosti. U tom dijelu autor razmatra i važnost društvenih i političkih čimbenika u formiranju pet spomenutih jezika, između ostaloga i formiranje nacionalnih država te jačanje nacionalizma u pojedinim zajednicama.

Sljedeća četiri poglavlja posvećena su mnogobrojnim pojavama koje su pokazatelji propadanja standardnoga jezika, pri čemu se posebno izdvajaju sve veća uloga govorenoga jezika, demokratizacija društva, globalizacija i razvoj tehnologije. Ovim pokazateljima odgovaraju neke konkretne manifestacije koje su zajedničke promatranim suvremenim jezicima, a to su današnje opće nepoznavanje pravopisa, posvemašnja upotreba anglizama, pad razine obrazovanosti i slabljenje jezične kulture.

S obzirom na raznolikost pojava koje prema autorovu mišljenju valja povezati jer doprinose propadanju standardnih jezika, u prikazu ću izdvojiti neke od najzanimljivijih. U svojim promišljanjima autor polazi od dviju osnovnih postavki. Prva je renesansno shvaćanje jezika kao preduvjeta za nastanak, a ujedno i glavnoga uvjeta za postojanje standardnoga jezika. Druga je dezintegracija jezičnoga kontinuuma kao popratna pojava, uzrok i posljedica standardizacije. Nadalje, među važne povode za razvoj standardnoga jezika ubraja i strah od jezične varijacije, što povezuje s mitom o Kuli babilonskoj.

Držeći se čvrste periodizacije, autor uspoređuje paralelne pojave u društvu, znanosti i umjetnosti, tako, među ostalim, primjećuje da su u procesu koji opisuje ključni trenuci „uvođenje perspektive u slikarstvo (Giotto, oko 1300.) i napuštanje perspektive (Cezanne, početak dvadesetog stoljeća).“ (str. 74) Isto tako navodi da se „u venecijanskim arhivskim dokumentima, gdje su sačuvana pravila staklarskog ceha, izrađivači naočala spominju već 1300. i 1301. godine. U dvadesetom stoljeću naočale dobivaju ozbiljnu konkurenciju: prvo kontaktnih leća, a potom i lasera. Ukratko: pojava i nestanak naočala odvijaju se usporedno s pojavom i nestankom renesanse.“ (str. 75)

Za prvo razdoblje, između 1300. i 1600. godine, kaže da je to „razdoblje u kojem je nastao pogled na jezik koji će stoljećima prevladavati u oblikovanju jezičnih stavova svuda u Europi, a koji upravo u današnje doba počinje ustupati mjesto potpuno drukčijim pogledima.“ (str. 12) Sedamnaesto i

osamnaesto stoljeće autor naziva razdobljem izgradnje standardnih jezika i oblikovanja jezičnih norma. Treće, takozvano prijelazno razdoblje, smješta između 1860. i 1970. godine, nakon čega slijedi posljednja faza nestajanja standardnoga jezika kojoj upravo svjedočimo.

Iznimna je vrijednost ove knjige povezivanje različitih oblika jezičnih pojava kroz osobna autorova promišljanja njihovih odnosa. Tako se, na primjer, posebna pozornost posvećuje *vidljivom jeziku*, za koji kaže: „Različiti europski jezici u renesansi po prvi put postaju vidljivi, postaju vidno drukčiji. Zahvaljujući prijevodima, rječnicima i gramatikama, postalo je vidljivo na koji se način francuski razlikuje od talijanskog, kako se nizozemski razlikuje od engleskog i kako se svi razlikuju od latinskog.“ (str. 40)

Suvremenom čitatelju nedvojbeno će se zanimljivim učiniti i razmatranje o tehnikama čitanja, poglavito zbog zapažanja da se u srednjem vijeku čitalo naglas te se u vezi s time navodi: „Ako se izgovaraju sve pročitane riječi, čitanje traje dugo. Jednako dugo kao kad se naglas čita neki tekst. Čitanje u sebi traje mnogo kraće, to svatko može posvjedočiti. Tiho čitanje u kombinaciji s pravopisom prilagođenim čitatelju omogućuje brže čitanje. Izrazito važan element svakako je i mnogo pregledniji i čitljiviji tekst u tiskanim knjigama. Stoga se u renesansi tempo čitanja znatno ubrzava.“ (str. 87)

Autor povezuje i neke pojave koje na prvi pogled nemaju nikakve veze s jezikom, što se može pokazati sljedećim primjerom: „Neki su znanstvenici spominjali ulogu vojne obveze, što je doista mogao biti jedan od važnih čimbenika. Zna se da je većina zapadnoeuropskih zemalja uvela vojnu obvezu malo prije ili malo poslije 1800. godine (a to se lijepo slaže s porastom zanimanja za normirani izgovor u ranom devetnaestom stoljeću) te da su je iste zemlje, jedna za drugom, koncem dvadesetog stoljeća ukinule.“ (str. 159)

Kada je riječ o standardnome jeziku, ne može se zaobići rasprava o normiranju. Od mnogobrojnih, može se navesti barem jedno zanimljivo zapažanje: „U obranu određene norme rabe se različiti argumenti. Često se čini da su argumenti smišljeni naknadno: prvo se odabere jedna varijanta, uspostavi se norma, a potom se utvrdi razlog tom odabiru. Ako neki argument nije prihvatljiv, smisli će se drugi. Tijekom stoljeća izvedeni su mnogi zanimljivi zaključci da bi se objasnilo zašto je nešto 'ispravno', a drugo nije.“

Popularnost i kvaliteta jezičnog normiranja očito su bile obrnuto proporcionalne. Popularnost zapravo možda nije prava riječ. Moglo bi se govoriti i o 'ovisnosti'. Normativac, naime, stvara ovisnike. Koliko je normativac stroži, toliko je ovisnost jača. Od silnih normi govornik postaje nesiguran, doživljava jezik kao minsko polje, svaki korak može biti pogrešan.

U svojoj nesigurnosti hvata se za jezične savjetnike i rječnike. Ukratko, normativac stvara vlastito tržište.“ (str. 55)

Autorov je stil obilježen relativiziranjem, moglo bi se čak reći i određenim oprezom. Tako s obzirom na istraživanje dijalekata navodi sljedeće: „Početkom devetnaestog stoljeća primjećuje se određeno zanimanje za dijalekte. Ne bih znao objasniti odakle se pojavilo to zanimanje, iako sam čitao mnoga objašnjenja (onih koji to isto tako ne znaju). Možda se među njima nalazi i ono ispravno.“ (str. 132)

Pri objašnjavanju pojave izgovorne norme autor zapravo jasno otkriva svrhu svoje knjige: „Neću se baviti razlozima nastanka izgovorne norme, izravnim povodima i skrivenim čimbenicima, ne zato što oni ne bi bili važni, nego zato što su, kao prvo, zacijelo mnogobrojni i složeni, a velikim dijelom i nepoznati te bi iole zadovoljavajuće objašnjenje zahtijevalo posebnu knjigu. Kao drugo, čak i kad bi sve zajedno bilo jednostavnije, time bih poremetio ravnotežu u svom pristupu temi ove knjige jer pri drugim pojavama uzroke ne objašnjavam, ili ih objašnjavam samo usputno. A ni njih ne objašnjavam zato što ne bi bili važni, nego zato što bi svaka pojava zahtijevala poseban rad. Cilj mi je pokazati i povezati sve te pojave, koje su svaka za sebe već poznate u stručnoj literaturi, ali dosad nisu, ili su samo djelomično, dovodene u međusobnu vezu.“ (str. 139)

Posebna se pozornost posvećuje i onima koji se brinu o jeziku: „Nestajanje renesansne jezične kulture nije, prema mojem skromnom mišljenju, nigdje tako jasno vidljivo kao u spektakularno niskom društvenom položaju onih koji utjelovljavaju, čuvaju i provode jezičnu kulturu: učitelja, sastavljača gramatika i rječnika, prevoditelja i onih koji vladaju pravopisom. Stoljećima su oni bili vodeće ličnosti, u prvim redovima društva. Trenutačno dobivaju još samo sporedne uloge, a tako su i plaćeni. Ne kažem da to nije u redu. Ne kažem ni da jest. Samo zaključujem da jezik i književnost u suvremenom društvu zauzimaju marginalan položaj. Njihov je položaj postao marginalan.“ (str. 209)

Zamjetan je niz izuzetno zanimljivih autorovih opažanja, no držim kako je i ponuđeni kraći izbor dovoljan da čitatelj uoči o kakvu je djelu riječ. Najbolje ga opisuju autorove riječi iz uvodnoga dijela: „Ova knjiga je esej, a ne znanstvena studija. Izvore pokušavam koliko je to moguće navoditi u bilješkama i popisu literature, no svjestan sam da moja interpretacija podataka ide mnogo dalje od onoga što je moguće ustanoviti znanstvenim metodama. Ona je, dakle, podložna raspravi. No polazim od shvaćanja da promišljanje ne treba slijediti znanost, već da joj treba prethoditi. Svakako, uz mogućnost naknadnih ispravaka. Stoga smatram prigodnim ovaj uvod zaključiti riječima

velikog Huizinge iz njegove Jeseni srednjega vijeka, da sam ovaj esej pisao 's onom neizbježnom pristranošću bez koje ne može nastati nijedan povijesni sud'." (str. 10)

Taj esej, međutim, prava je poslastica i za stručnjake jer upravo vrvi upućivanjima na povijesne izvore i prijevode, i to ponajprije Biblije, na gramatike, na lingvističke radove, ali i na pojave iz svijeta književnosti, umjetnosti i tehnike kao što su naočale, telefon, gramofon i pisaći stroj, da navedem samo neke. Svakako valja spomenuti i vrlo zanimljiva razmatranja o pojavi kratica u tekstovima te o razvoju i uporabi abecednoga sustava.

Da u svom tom kompleksu uzročno-posljedičnih veza i slojeva čitatelj ne bi izgubio nit, autor možda malo prečesto ponavlja iste zaključke i teze, ali to je, rekao bih, jedini ustupak široj publici koji katkad može zasmetati.

S druge strane, zadivljujuća je sveprisutna autorova erudicija iznesena sa znanstvenom distancom i skromnošću, koja se ne ograničava na jezikoslovnu struku, već zadire duboko u povijest, književnost i umjetnost. I tako osjećamo da nam o renesansi pripovijeda istinski renesansni *homo universalis*, kakva u današnjem svijetu, u kojem se humanističke znanosti sve više zapostavljaju, nije tako lako naći.